

УДК 2.2-67; 2.2-87;32.322

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(98).2025.37-50

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ СОВІСТІ В ЗАКОНІ УКРАЇНИ ПРО ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

В. М. Нечипорук*

Стаття присвячена правовому аналізу Закону України "Про внесення змін до статті 12 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" щодо назви релігійних організацій (об'єднань), що входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України" (№ 2662-VIII від 20 грудня 2018 року). Акцентовано увагу на сильних та слабких сторонах законодавчого акту, відповідності Конституції України, а також на тому, яких результатів було досягнуто від його реалізації. Підкреслено, що обмеження конституційного права свободи сповідувати релігію допустиме за умови переслідування легітимної мети, співмірності запровадженого обмеження очікуваній меті та необхідності застосування встановленого обмеження в демократичному суспільстві.

Наголошено на наявності політичного чинника, який вплинув на прийняття та реалізацію Закону України № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року. Зазначений закон відповідав потребам часу, але ні суспільство, ні держава повноцінно не зрозуміли його мети. Відсутність численних зафіксованих фактів поширення проросійської пропаганди духовенством ставили під сумнів доцільність внесення змін до законодавства. Суспільство не було проінформовано, як назва релігійної організації може вплинути саме на стан національної безпеки та суверенітету України. Українська православна церква (Московського патріархату) володіла достатнім матеріальним ресурсом і політичним впливом, аби блокувати реалізацію таких змін в законодавстві.

Зазначено в чому саме цей Закон України є недосконалим та які недоліки потрібно врахувати під час підготовки майбутніх законодавчих ініціатив щодо забезпечення свободи совісті та віросповідання.

Ключові слова: обмеження свободи совісті, релігійна організація, релігія, свобода віросповідання, свобода совісті, країна-агресор.

* Віталій Нечипорук / Vitalii Nechyporuk, аспірант кафедри філософії і культурного менеджменту (Національний університет "Острозька академія" м. Острог, Україна)
vitalii.nechyporuk@oa.edu.ua
ORCID: 0009-0008-4805-9016

OBSERVANCE OF THE PRINCIPLE OF LEGAL GUARANTEES FOR FREEDOM OF CONSCIENCE IN THE LAW OF UKRAINE ON THE RENAMING OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS

V. M. Nechyporuk

The article is devoted to the legal analysis of the Law of Ukraine "On Amendments to Article 12 of the Law of Ukraine 'On Freedom of Conscience and Religious Organizations' regarding the name of religious organizations (associations) that are part of a religious organization (association) whose governing center (administration) is located outside Ukraine in a state recognized by law as one that has committed military aggression against Ukraine and/or has temporarily occupied part of the territory of Ukraine" (No. 2662-VIII of December 20, 2018). The focus is placed on the strengths and weaknesses of the legislative act, its compliance with the Constitution of Ukraine, as well as on the results achieved from its implementation. It is emphasized that restricting the constitutional right to freedom of religion is permissible provided it pursues a legitimate aim, the introduced restriction is proportionate to the intended goal, and the restriction is necessary in a democratic society.

Attention is drawn to the presence of a political factor that influenced the adoption and implementation of the Law of Ukraine No. 2662-VIII of December 20, 2018. The law met the needs of its time, but neither society nor the state fully understood its purpose. The lack of numerous documented instances of pro-Russian propaganda being spread by the clergy raised doubts about the necessity of amending the law. Society was not informed how the name of a religious organization could affect the state of national security and sovereignty of Ukraine. The Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate) possessed sufficient material resources and political influence to block the implementation of such legislative changes.

The article specifies in what ways this Law of Ukraine is imperfect and what shortcomings must be taken into account when preparing future legislative initiatives concerning the protection of freedom of conscience and religion.

Keywords: *restriction of freedom of conscience, religious organization, religion, freedom of religion, freedom of conscience, aggressor state.*

Постановка наукової проблеми.

Право на свободу світогляду та віросповідання разом з іншими фундаментальними правами і свободами є основою створення та функціонування демократичного суспільства. Усебічне утвердження та забезпечення цих прав і свобод – головний обов'язок України як демократичної, правової держави. Усі правовідносини, пов'язані зі свободою совісті і діяльністю релігійних організацій на території України, регулюються законодавством України, зокрема Законом України "Про свободу совісті та релігійні організації". Завданням законодавства є визначення обов'язків як держави щодо релігійних організацій, так і релігійних організацій перед державою і суспільством.

Прийнятий Закон України № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року "Про внесення змін до статті 12 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" конкретизував вимоги держави щодо здійснення реєстраційно-

облікової діяльності релігійних організацій у випадку підлеглості такої релігійної організації керівним центрам, що знаходяться в державі, яка здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину її території. Закон не запроваджує іншого ставлення до конкретних релігійних організацій, не порушує конституційного права на свободу світогляду та віросповідання, а також прав на підлеглість релігійним центрам чи вільну зміну цієї підлеглості. Деякі релігійні організації, скориставшись відсутністю жорстких дій зі сторони державної влади, продовжили займатися поширенням в Україні ідеології "руського міра", заперечували оригінальність української культури та мови, а також стверджували тезу про історичну залежність України від Московії-Росії. Наслідки такої діяльності стали особливо відчутними в умовах повномасштабної російської агресії. Масового характеру набули випадки колабораціонізму

кліриків та вірян. Україна нині переживає етап переосмислення місця і ролі релігійного чинника як у системі національної безпеки, так і у формуванні нової моделі розвитку державно-церковних відносин. Правовий аналіз Закону України № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року та вивчення проблем, пов'язаних із його реалізацією допоможуть в підготовці майбутніх законодавчих ініціатив.

Дослідження теми здійснювалось із дотриманням принципів об'єктивності, правового забезпечення свободи совісті, релігійної толерантності та терпимості. Особливе значення приділяється саме принципу об'єктивності, що проявляється у всебічному врахуванні факторів, які породжують ту чи ту подію або явище, у знаходженні адекватних дослідницьких підходів та засобів, що дозволяють отримати істинне знання про об'єкт дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці О. Білаш, М. Менджул, О. Рогач у своїх дослідженнях здійснили аналіз цивільно-правових засад використання назви релігійних організацій, як окремого особистого немайнового права, а також розробку пропозицій щодо вирішення проблем практичної реалізації своєї правосуб'єктності. Р. Терлецький провів правовий аналіз ефективності функціонування впровадження Закону України "Про внесення змін до статті 12 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" щодо назви релігійних організацій (об'єднань), що входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України". Стан державно-конфесійних відносин в Україні в умовах російсько-української війни вивчали А. Колодний, Л. Филипович, І. Ігнатенко, С. Здіорук та О. Саган, які акцентують увагу на переосмисленні місця і ролі релігійного чинника як у системі національної безпеки, так і в процесах

розбудови гармонійного демократичного суспільства.

Враховуючи динамічні процеси, що відбуваються в українському релігійно-правовому полі, це питання залишається актуальним для подальшого дослідження та аналізу.

Мета дослідження – дослідити законність встановлення державою вимоги до повної статутної назви релігійних організацій (об'єднань), що діють на території України, та обмежень у доступі священнослужителів, релігійних проповідників, наставників до Збройних Сил України та інших військових формувань у місцях їхньої дислокації.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Революція Гідності, анексія Кримського півострову, військове російсько-українське протистояння в Донецькій та Луганській областях стали приводом для українського суспільства звернути увагу на діяльність Української православної церкви (Московського патріархату). Підготувавши у 2016 році законопроект, група народних депутатів наголосила, що в Україні діють релігійні організації, центри яких знаходяться в країні, яка визнана Верховною Радою України державою-агресором. Це створює потенційний ризик, адже релігійний фактор має вагомий вплив на формування суспільної думки. Існує пряма загроза поширення деструктивної пропаганди з використанням релігійного чинника з боку держави-агресора, що нестиме реальні наслідки для національних інтересів, територіальній цілісності та національній безпеці України. Суб'єкти права законодавчої ініціативи вказали на необхідність зобов'язати релігійні організації, що входять до структури релігійної організації, керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та тимчасово окупувала частину території України, відображати приналежність до цієї релігійної організації шляхом відтворення у назві

повної статутної назви такої релігійної організації [20].

Здавалося, що законодавча ініціатива, покликана надати суспільству повну та достовірну інформацію про чинні в Україні релігійні організації, а також нагадати про необхідність забезпечення державної безпеки та суверенітету України, мала б отримати підтримку органу законодавчої влади в Україні. Проте законопроект з реєстраційним № 5309 від 26.10.2016 відразу нашкодився на критику ще в стінах парламенту. Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України не вбачало конкретних беззаперечних фактів, які засвідчували б нагальну необхідність у внесенні змін та вказувало, що запропоновані законодавчі новели є недостатньо мотивованими й аргументованими, а положення законопроекту не узгоджувалися зі змістом статті 35 Конституції України та з принципом рівності усіх релігійних конфесій.

Окрім того, згідно з висновком Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, чинне законодавство України містить достатню кількість правових засобів (ураховуючи заходи юридичної відповідальності за порушення чинного законодавства України), спрямованих на забезпечення національних інтересів, територіальної цілісності, державної безпеки та суверенітету України. Зокрема, священнослужителі (як і будь-які інші фізичні особи) можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки, що встановлена у статтях 109-114 Кримінального кодексу України. Що ж стосується релігійних організацій, що є юридичними особами, то їх діяльність у разі порушення положень чинного законодавства України може бути припинено за рішенням суду [12].

Незважаючи на військову інтервенцію на Донбасі у 2014 році та окупацію частини цього регіону, а також на анексію Кримського півострова, в Україні залишався вплив Російської

Федерації не тільки на церковне життя, а й на політичне. У депутатських колах знаходилася достатня кількість народних обранців, які були прихильні на той час до Української православної церкви (Московського патріархату) та критикували законопроект з реєстраційним № 5309 від 26 жовтня 2016 року.

Дати поштовх для розгляду такого закону могли лише зміни в релігійному житті країни та тверда політична воля державної влади. Таким поштовхом стало об'єднання проукраїнських православних церков у Православну церкву України та отримання 06 січня 2019 року утвореною релігійною організацією Томосу про автокефалію. Такі значні зміни в релігійному житті України були дуже потрібними, але докорінно змінити вплив УПЦ МП на суспільство не змогли.

20 грудня 2018 року Верховною Радою України було прийнято Закон України "Про внесення змін до статті 12 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації"" щодо назви релігійних організацій (об'єднань), що входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України" № 2662-VIII, щодо якого відразу було подано конституційне подання про невідповідність Конституції України за підписом 49 народних депутатів України. Конституційне подання було ініційоване та підтримане переважно представниками Політичної партії "Опозиційний блок", яка була проросійською політичною силою в Україні.

З метою забезпечення об'єктивного та повного розгляду справи Конституційний Суд України звернувся з проханням висловити позицію з питань, порушених у конституційному поданні та надати правові висновки до Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича, Громадської організації "Українська Гельсінська спілка з прав

людини", Донецького національного університету імені Василя Стуса, Національного університету "Одеська юридична академія", Державного вищого навчального закладу "Ужгородський національний університет", Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Львівського національного університету імені Івана Франка, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Інституту держави і права ім. В. М. Корецького та Члена Науково-консультативної ради Конституційного Суду України Д. Вовка.

Правові позиції науковців, щодо конституційності Закон України № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року, розділились. Громадська організація "Українська Гельсінська спілка з прав людини" дійшла правової позиції, що примусова перереєстрація та зміна назви релігійної організації (об'єднання) не відповідає легітимній меті, є непропорційним втручанням у свободу віросповідання, захищену статтею 35 Конституції України, статтею 9 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, статтею 18 Міжнародного пакту про громадські та політичні права 1966 року, статтею 18 Загальної декларації прав людини 1948 року [17].

Член Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук Д. Вовк, надаючи науковий правовий висновок, стверджує, що Закон України № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року суперечить статтям 35, 36 Конституції України, які розуміються у світлі міжнародних і регіональних стандартів права на свободу релігії у поєднанні з правом на свободу об'єднання. Хоча цей закон переслідує легітимну мету, обрані державою заходи не сприяють досягненню цієї мети, а є надмірними та дискримінаційними, чим і порушують зазначені фундаментальні права [13].

Загалом обмеження свободи віросповідання теоретично є можливим, однак має здійснюватися, виходячи з принципу пропорційності. Іншими словами, конституційність розглянутого

Закону залежатиме від того, наскільки воно є легітимним, необхідним у демократичному суспільстві, зважаючи на потенційні та реальні виклики та загрози, пов'язані з анексією Криму та подіями на сході України [10].

У правових висновках для Конституційного Суду України науковці, даючи оцінку допустимості обмеження свободи сповідувати релігію, звертають увагу на вивченні наступних питань: 1) чи переслідує обмеження легітимну мету? 2) чи передбачене втручання законодавством? 3) чи є застосоване обмеження необхідним в демократичному суспільстві? 4) чи співмірне обмеження з метою, яку необхідно досягти його впровадженням?

В умовах військового протистояння проти держави-агресора Закон України № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року має легітимну мету – забезпечення державної безпеки та суверенітету України, а також з метою забезпечення суспільства повною та достовірною інформацією.

Законодавчі зміни допустимі Конституцією України та ратифікованим в Україні міжнародним законодавством у сфері прав людини, а саме Європейською конвенцією з прав людини та Міжнародним пактом про громадські та політичні права.

Закон України № 2662-VIII розглядають, як законодавчий акт превентивного характеру, що сприятиме забезпеченню державної безпеки та суверенітету України, а також створить додаткові гарантії щодо запобігання підбурювання та розколу суспільства за релігійною ознакою. Проте, не було чіткого обґрунтування, як назва релігійної організації може вплинути саме на стан національної безпеки та суверенітету України.

Законодавець не надавав аргументів, як примусове перейменування має запобігти та припинити проведення проросійської пропаганди з боку священників і релігійних організацій. Натомість виникла загроза ототожнення та зображення віруючих, які не залучені до поширення проросійських поглядів у несхвальному світлі. Через відсутність належного обґрунтування, роз'яснення

мети та очікуваних наслідків прийнятий законодавчий акт був не зрозумілий для суспільства.

Р. Терлецький у своїй праці "Деякі аспекти ефективності функціонування Закону України 2662-VIII "Про уточнення назви церков, керівні центри яких знаходяться в країні-агресорі" в умовах воєнного часу" дійшов висновку, що наявність у назві релігійних організацій згадок приналежності до Росії не особливо впливала на кількість приходів і вірних. Навіть після прийняття вказаного закону було зареєстровано десятки релігійних організацій у назві яких згадано країну-окупанта та сотні різноманітних релігійних організацій афілійованих до Української православної церкви [7: 7].

Для блокування процесу уточнення назви Київською Митрополією Української Православної Церкви було подано адміністративний позов в Окружний адміністративний суд міста Київ, до Міністерства культури України про визнання протиправним та скасування наказу, визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити дії (справа № 640/4748/19). Цей позов був покликаний скасувати наказ Міністерства культури України від 25 січня 2019 року № 37 "Про затвердження релігієзнавчої експертизи щодо встановлення переліку релігійних організацій (об'єднань), які підпадають під дію норм частини сьомої та восьмої статті 12 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації". У межах зазначеної судової справи 19 квітня 2019 року предстоючим Української Православної Церкви, керівником Київської Митрополії Української Православної Церкви, Митрополитом Київським і всієї України Онуфрієм було подано заяву про забезпечення позову шляхом заборони суб'єктам державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань проводити будь-які реєстраційні дії щодо відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, у тому числі, але

не виключно, скасовувати реєстраційні дії та записи стосовно релігійних організацій Української Православної Церкви. Ухвалою Окружний адміністративний суд міста Київ від 22 квітня 2019 року подану заяву про забезпечення позову було задоволено та фактично заборонено вчинення будь-яких примусових реєстраційних дій щодо релігійних організацій Української Православної Церкви, аж до 15 травня 2023 року. Відтак судовими рішеннями Окружного адміністративного суду міста Київ було заблоковано фактичну реалізацію Закону України № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року. Окрім того, народним депутатом від Політичної партії "Опозиційний блок" О. Долженковим було також подано адміністративний позов в Окружний адміністративний суд міста Київ щодо визнання протиправними дій Голови Верховної Ради України Андрія Парубія у зв'язку з прийняттям законопроекту № 5309 (справа № 640/2062/19).

На думку доктора філософських наук Л. Филипович, Закон України № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року про зміну назви релігійної організації є достатньо нейтральним; і хоча він відповідав викликам часу, однак не був реалізований. Українська православна церква (Московського патріархату) (УПЦ) та інші релігійні організації, які підпали під його дію, фактично зігнорували його виконання [8: 213].

Прийнятий Закон України № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року складався з двох розділів та мав свої слабкі сторони, але цей нормативно-правовий акт відповідав Конституції України. У розділі I було передбачено лише юридичний механізм уточнення повного найменування релігійних організацій та перелік ознак за наявності, яких на релігійні організації покладался обов'язок здійснення такого уточнення. Запроваджені зміни не стосувались внутрішнього аспекту права на свободу совісті та віросповідання. Держава продовжувала захищати право мати, приймати та полишати релігію, а також право сповідувати релігію як індивідуально, так і колективно.

Уточнення назви певної релігійної організації стосувалося лише зовнішнього аспекту права на свободу совісті та віросповідання в поєднанні з правом на свободу об'єднання в громадські організації.

Ухвалюючи рішення, Конституційний Суд України дійшов висновку, що автономія релігійних організацій (об'єднань) означає також і право мати власну назву. Визначення власної назви є посланням релігійної громади "urbi et orbi" – публічним проголошенням суспільству про існування релігійної організації (об'єднання) та про її релігійні вірування. Назва релігійної організації (об'єднання) відображає те, як релігійна громада репрезентує себе перед іншими релігійними суб'єктами, як вона бажає бути сприйнятою людьми та суспільством загалом. Отже, релігійні організації (об'єднання) можуть обрати собі назву, керуючись власними догмами, канонами, принципами тощо. Утім це не означає, що право на власну назву є абсолютним [25].

Варто зазначити, що Європейським судом з прав людини у рішенні по справі "Ільїн та інші проти України" від 17 листопада 2022 року було підкреслено, що "сам факт того, що держава вимагає від релігійної організації, що бажає бути зареєстрованою, взяти назву, яка унеможливає введення в оману вірян та суспільство загалом і завдяки якій є можливим її відрізнити від уже наявних організацій, у принципі, можна вважати виправданим обмеженням її права вільно обирати свою назву" [25]. Тобто мета ініціаторів законопроекту забезпечити суспільство повною та достовірною інформацією відповідає існуючому висновку Європейського суду з прав людини.

Сильною стороною Закону України № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року був чіткий перелік ознак, наявність яких вказувала на входження релігійної організації (об'єднання) до структури релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління), якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою,

що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України. Необхідність здійснення уточнення назви релігійної організації виникає за наявності однієї з таких ознак:

1) у статуті (положенні) релігійної організації, що діє в Україні, містяться вказівки на входження до структури релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України;

2) у статуті (положенні) закордонної релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, містяться вказівки на входження до її структури релігійної організації (об'єднання), що діє на території України, а також на право прийняття статутними органами управління зазначеної закордонної релігійної організації (об'єднання) рішень з канонічних і організаційних питань, які є зобов'язуючими для релігійної організації (об'єднання), що діє на території України;

3) статутом (положенням) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, передбачене обов'язкове входження керівників (повноважних представників) релігійної організації (об'єднання), що діє на території України, до статутних органів управління зазначеної закордонної релігійної організації (об'єднання) з правом вирішального голосу [23].

Чітка деталізація ознак особливості входження однієї релігійної організації в іншу релігійну організацію (об'єднання) забезпечує можливість центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику, дотримуватись конституційного обов'язку діяти на підставі, в межах повноважень та у

спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Розділ II Закону України № 2662-VIII має назву "Перехідні та прикінцеві положення". Саме в ньому визначений порядок виконання прийнятого закону та відповідальність за його невиконання. Пунктом 4 Розділу II визначено, що у разі якщо релігійна організація (об'єднання) не внесла передбачених законом змін до своєї офіційної назви та не подала відповідні зміни до свого статуту (положення) на реєстрацію, її статут (положення) втрачає чинність у частині, якою визначається повна офіційна назва релігійної організації (об'єднання) [23]. Тобто весь статут не втрачає чинності, а лише його частина. Релігійна організація не втрачає свого статусу юридичної особи та не може вважатись такою, яка припинила свою діяльність. Закон України № 2662-VIII не містить ні прямої норми про покладання на державних реєстраторів обов'язку внести до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань інформації про недійсність повної офіційної назви релігійної організації, а ні порядку здійснення такої реєстраційної дії. Функціонал Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань не передбачає можливості існування запису про юридичну особу за відсутності інформації про її повне найменування. Інформацію про те, що статут (положення) втратив чинність у частині, якою визначається повна офіційна назва релігійної організації (об'єднання), можливо зазначити як примітку, що відображається лише для державних реєстраторів.

Наслідком недійсності повної офіційної назви релігійної організації могла бути практична неможливість цієї організації вступати у юридичні відносини за участю державних суб'єктів владних повноважень. Сама ж релігійна організація продовжувала існувати як юридична особа, мати змогу вступати в різноманітні цивільно-правові відносини, здійснювати свою діяльність та брати участь у

громадському житті. Отже, Закон України № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року не був досконалим у частині забезпечення його реалізації.

Другим питанням, яке доцільно дослідити, є законність запровадження обмеження доступу священнослужителів до військових частин. Пунктом 5 Розділу II "Перехідні та прикінцеві положення" Закону України № 2662-VIII було визначено, що не допускається надання переваг або накладення обмежень у діяльності релігійної організації (об'єднання), що входить до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, крім обмеження доступу священнослужителів, релігійних проповідників, наставників такої релігійної організації у частини, з'єднання Збройних Сил України та інших військових формувань України у місцях їхньої дислокації або інших обмежень, передбачених законом [23]. Важливо акцентувати увагу, що норма передбачає не повну заборону доступу, а обмеження доступу. Обмеженням доступу вважається правовий або адміністративний режим, за якого особам повністю або частково забороняється доступ до об'єкта, інформації чи території без відповідного дозволу або за спеціальними умовами.

Правила відвідування військовослужбовців Збройних Сил України та її підрозділів, правила внутрішнього порядку у військовій частині та її підрозділах визначені Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України затвердженим Законом України "Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України" від 24 вересня 1999 року № 548-XIV. Статтею 228 Статуту передбачено можливість відвідування військовослужбовців лише у час визначений розпорядком дня та у спеціально відведений для цього кімнати військової частини. Особи, які бажають відвідати військовослужбовців, допускаються в кімнату відвідувачів із дозволу чергового контрольно-

пропускного пункту. Відтак священнослужителі можуть відвідати військовослужбовців частини, з'єднання Збройних Сил України та інших військових формувань України лише в спеціально відведених кімнатах та попередньо отримавши на це відповідний дозвіл відповідно до наявної адміністративної процедури. Вільний доступ священнослужителів до частини, з'єднання Збройних Сил України та інших військових формувань України законодавством України не передбачений [22].

Статтею 6 Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" в редакції, чинній на момент прийняття досліджуваного законодавчого акту, визначено, що військовослужбовці вправі сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відкрито висловлювати свої релігійні або атеїстичні переконання. Командири (начальники) військових з'єднань та частин надають можливість військовослужбовцям брати участь у богослужіннях та релігійних обрядах у вільний від виконання обов'язків військової служби час. Держава не несе зобов'язань щодо задоволення потреб військовослужбовців, пов'язаних з їх релігійними переконаннями та відправленням релігійних обрядів. Створення релігійних організацій в органах військового управління, військових з'єднаннях та частинах забороняється [22]. Із зазначеного можна стверджувати, що законодавством не передбачено обов'язку забезпечення можливості здійснення богослужінь та релігійних обрядів саме на території частини, з'єднання Збройних Сил України та інших військових формувань України. Навпаки, законодавчо врегульована заборона створення релігійних організацій.

Конституція України та низка міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України та які стали частиною національного законодавства України, допускають можливість обмежувати права людини за певних умов та

обставин. До таких обставин належать акти збройної агресії, які становлять під загрозу не лише територіальну цілісність держави, що зазнала нападу, її державний суверенітет, а й існування самої держави. Конституційний суд України, ухвалюючи рішення 27 грудня 2022 року в умовах повномасштабної військової агресії, виправдано дійшов висновку, що означене обмеження є правомірним (легітимним) за своєю метою та об'єктивно виправданим, відповідає критеріям обмежень, дозволених у демократичному суспільстві. В умовах збройної російської агресії таке обмеження дійсно є необхідним, сприяє обороноздатності держави та збереженню державної таємниці про кількість та стан ЗСУ.

Проте потрібно зазначити, що у мирний час частини, з'єднання Збройних Сил України та інших військових формувань України залишаються державними об'єктами, на яких і надалі поширюється режим обмеженого доступу відповідно до Закону України "Про Збройні Сили України", Закону України "Про державну таємницю", Закону України "Про оборону України", Закону України "Про національну безпеку України" та Закону України "Про критичну інфраструктуру".

Висновки. Не зважаючи на збройну агресію Російської Федерації, основні цілі та завдання законодавчого акту – забезпечити суспільство повною та достовірною інформацією про чинні в Україні релігійні організації виконано не було. Причиною неможливості реалізації Закону України № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року стало обережне ставлення до питань свободи світогляду та віросповідання усіх гілок державної влади в Україні. Ухвалений закон відповідав Конституції України та викликам його часу, а також мав стати початком формування нової моделі розвитку державно-церковних відносин.

Під час підготовки законопроекту була допущена правова недосконалість в частині застосування санкції за невиконання вимог Закону України № 2662-VIII. У законі був відсутній

чіткий механізм застосування санкції у вигляді втрати чинності статуту (положення) у частині, якою визначається повна офіційна назва релігійної організації (об'єднання). Досліджуючи цю норму, сформувалась думка, що таку санкцію застосувати на практиці було неможливо.

Основною причиною недієвості Закону України № 2662-VIII став політичний чинник. У депутатських колах перебувала достатня кількість народних обранців, які були прихильні

на той час до УПЦ МП. Українська православна церква (Московського патріархату) володіла достатнім матеріальним ресурсом та політичним впливом, які дозволяли їй швидко реагувати на події та переводити публічні конфлікти в юридичну площину. Суд став інструментом, що процесуально затягнув розгляд спорів пов'язаних з застосуванням Закону України № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білаш О., Менджул М. Особливості правосуб'єктивності релігійних організацій в Україні: теоретичний та практичний аспект. *Часопис Київський університет права*. 2021. № 2. С. 29–33.
2. Волкова Д. Конституційні засади створення та функціонування релігійних організацій. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 4. С. 3–6. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/4_2021/3.pdf (дата звернення: 15.05.2025).
3. Ігнатченко І. Г. Державно-конфесійні відносини в Україні в сучасних умовах: світовий досвід та вітчизняна практика. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 178–185.
4. Колодний А., Филипович Л. Концепція релігійної безпеки: методологічні підходи академічного релігієзнавства. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2020. № 2 (16). С. 19–23.
5. Колодний А., Филипович Л. Свобода релігії в Україні: виклики в часи російсько-української війни. *Філософська думка*. 2023. № 1. С. 111–130.
6. Менджул М., Рогач О. Цивільно-правові засади здійснення особистих немайнових прав релігійними організаціями. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 315–319.
7. Терлецький Р. Деякі аспекти ефективності функціонування Закону України 2662-VIII "Про уточнення назви церков, керівні центри яких знаходяться в країні-агресорі" в умовах воєнного часу. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. 2023. № 62. С. 1–13. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/7122/7357> (дата звернення: 15.05.2025).
8. Филипович Л. Сучасні виклики для України в сфері релігійної безпеки. *Історія релігії України: науковий щорічник*. 2024. № 34. С. 210–220.
9. Висновок Інституту держави і права імені В. М. Корецького щодо питань порушених у конституційному поданні за конституційним поданням народних депутатів щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону № 2662-VIII, URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777> (дата звернення: 25.05.2025).
10. Висновок Київського національного університету імені Тараса Шевченка щодо питань порушених у конституційному поданні за конституційним поданням народних депутатів щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону № 2662-VIII, URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777> (дата звернення: 25.05.2025).
11. Висновок Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого щодо питань порушених у конституційному поданні за конституційним поданням народних депутатів щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону № 2662-VIII, URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777> (дата звернення: 25.05.2025).
12. Висновок на проєкт Закону України реєстраційний номер 5309 від 26.10.2016. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62341 (дата звернення: 16.05.2025).

13. Висновок Члена Науково-консультативної ради Конституційного Суду України Вовка Дмитра Олександровича щодо питань порушених у конституційному поданні за конституційним поданням народних депутатів щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону № 2662-VIII. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777> (дата звернення: 25.05.2025).

14. Збіжна думка судді Конституційного Суду України Сергія Головатого стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону № 2662-VIII (справа щодо повної назви релігійних організацій) від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022 по справі № 1-13/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na04d710-22/conv#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

15. Окрема думка (частково збіжна) судді Конституційного Суду України Василя Лемака стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону № 2662-VIII (справа щодо повної назви релігійних організацій) по справі № 1-13/2016, провадження № 4-р/2022 від 27.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb04d710-22/conv#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

16. Правова позиція Донецького національного університету імені Василя Стуса щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону № 2662-VIII. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777> (дата звернення: 25.05.2025).

17. Правова позиція Української Гельсінської спілки з прав людини щодо конституційності Закону № 2662-VIII стосовно права на свободу віросповідання. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777> (дата звернення: 25.05.2025).

18. Правова позиція Харківського національного університету імені В. І. Каразіна щодо конституційності Закону № 2662-VIII. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777> (дата звернення: 25.05.2025).

19. Постанова Верховного Суду України по справі № К/9901/24812/19 від 11.12.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275178> (дата звернення: 27.05.2025).

20. Пояснювальна записка до проєкту Закону України реєстраційний номер 5309 від 26.10.2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60346 (дата звернення: 16.05.2025).

21. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. Законодавство України: база даних/Верховна Рада України. Дата оновлення: 04.04.2025, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 16.05.2025).

22. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. Законодавство України: база даних/Верховна Рада України. Дата оновлення: 13.10.2018, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/conv#Text> (дата звернення: 16.05.2025).

23. Про внесення зміни до статті 12 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України: Закон України від 20.12.2018 № 2662-VIII. Законодавство України: база даних/Верховна Рада України. Дата оновлення: 20.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19/conv#Text> (дата звернення: 16.05.2025).

24. Рішення Конституційного Суду України по справі № 1-13/2019(374/19), провадження № 6-р/2016 від 08.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16/print> (дата звернення: 16.05.2025).

25. Рішення Конституційного Суду України по справі № 1-13/2016, провадження № 4-р/2022 від 27.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-22#Text> (дата звернення: 16.05.2025).

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bilash, O., Mendzhul, M. (2021). Osoblyvosti pravosubiektivnosti relihiinykh orhanizatsii v Ukraini: teoretychnyi ta praktychnyi aspekt. [Features of the legal capacity of religious organizations in Ukraine: theoretical and practical aspects]. *Chasopys Kyivskiyi universytet prava*. № 2. S. 29–33 (in Ukrainian).
2. Volkova, D. (2021). Konstytutsiini zasady stvorennia ta funktsionuvannia relihiinykh horhanizatsii. [Constitutional basements of establishment and functioning of religious organizations]. *Juris Europensis Scientia*. № 4. S. 3–6. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/4_2021/3.pdf (last accessed: 15.05.2025) (in Ukrainian).
3. Ihnatchenko, I. (2023). Derzhavno-konfesiini vidnosyny v Ukraini v suchasnykh umovakh: svitovyi dosvid ta vitchyzniana praktyka. [State-confessional relations in Ukraine in modern conditions: world experience and domestic practice]. *Pravo I suspilstvo*. № 1. S. 178–185 (in Ukrainian).
4. Kolodnyi, A., Fylypovych L. (2020). Kontseptsiiia relihiinoi bezpeky: metodolohichni pidkhody akademichnoho relihiieznavstva. [The concept of religious security: methodological approaches in academic religious studies]. *Sofia. Humanitarno-relihiieznachnyi visnyk*. 2020. № 2 (16). S. 19–23 (in Ukrainian).
5. Kolodnyi, A., Fylypovych, L. (2023). Svobodarelihii v Ukraini: vyklykyv chasy rosiisko-ukrainskoi viiny. [Religious freedom in Ukraine: challenges during the Russian-Ukrainian war]. *Filosofska dumka*. № 1 S. 111–130 (in Ukrainian).
6. Mendzhul, M., Rohach, O. (2022). Tsyvilno-pravovi zasady zdiisnennia osobystykh nemainovykh prav relihiinymy orhanizatsiiamy. [Civil and legal principles of the exercise of personal non-property rights by religious organizations]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 3. S. 315–319 (in Ukrainian).
7. Terletskyi, R. Deiaki aspekty efektyvnosti funktsionuvannia Zakonu Ukrainy 2662-VIII "Pro utochnennia nazvy tserkov, kerivnitsentry yakykh znakhodiatsia v kraini-ahresori" v umovakh voiennoho chasu. [Some aspects of the effectiveness of the functioning of the Law of Ukraine 2662-VIII "On Clarification of the Names of Churches, the Management Centers of which are Located in the Aggressor Country" in Wartime Conditions]. *Aktualni problem vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy: zbirnyk naukovykh statei*. 2023. № 62. S. 1–13. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/7122/7357> (last accessed: 15.05.2025) (in Ukrainian).
8. Fylypovych, L. (2024). Suchasni vyklyky dla Ukrainy v sferi relihiinoi bezpeky. [Current challenges for Ukraine in the field of religious security]. *Istoriia relihii Ukrainy: naukovyi shchorichnyk*. № 34. S. 210–220 (in Ukrainian).
9. Vysnovok Instytutu derzhavy I prava imeni V. M. Koretskoho shchodo pytan porushenykh u konstytutsiinomu podani za konstytutsiinym podanniam narodnykh deputativ shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu № 2662-VIII. [Conclusion of the V. M. Koretsky Institute of State and Law on issues raised in the constitutional submission of people's deputies regarding the constitutionality (constitutionality) of the Law of Ukraine On Amendments to Article 12 of the Law № 2662-VIII]. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777> (last accessed: 25.05.2025) (in Ukrainian).
10. Vysnovok Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka shchodo pytan porushenykh u konstytutsiinomu podani za konstytutsiinym podanniam narodnykh deputativ shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu № 2662-VIII. [Conclusion of Taras Shevchenko National University of Kyiv on issues raised in the constitutional submission by people's deputies regarding the constitutionality (constitutionality) of the Law № 2662-VIII]. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777> (last accessed: 25.05.2025) (in Ukrainian).
11. Vysnovok Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho shchodo pytan porushenykh u konstytutsiinomu podani za konstytutsiinym podanniam narodnykh deputativ shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu № 2662-VIII. [Conclusion of the Yaroslav Mudryi National Law University on issues raised in the constitutional submission by members of parliament regarding the

constitutionality (constitutionality) of the Law № 2662-VIII]. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777> (last accessed: 25.05.2025) (in Ukrainian).

12. Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy reiestratsiinyi nomer 5309 vid 26.10.2016. [Conclusion on the draft Law of Ukraine registration number 5309 of October 26, 2016]. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62341 (last accessed: 16.05.2025) (in Ukrainian).

13. Vysnovok Chlena Naukovo-konsultativnoi rady Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Vovka Dmytra Oleksandrovycha shchodo pytan porusheniykh u konstytutsiinomu podani za konstytutsiinym podanniam narodnykh deputativ shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu № 2662-VIII. [Conclusion of Member of the Scientific Advisory Council of the Constitutional Court of Ukraine Volkov Dmytro Oleksandrovych on issues raised in the constitutional submission by people's deputies regarding the constitutionality (constitutionality) of the Law № 2662-VIII]. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777> (last accessed: 25.05.2025) (in Ukrainian).

14. Zbizhna dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Serhiia Holovatoho stosovno Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 49 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu № 2662-VIII (sprava shchodo povnoi nazvy relihiinykh orhanizatsii) vid 27 hrudnia 2022 roku № 4-r/2022 po spravi № 1-13/2016. [Concurring opinion of Serhiy Holovaty, judge of the Constitutional Court of Ukraine, regarding the Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional submission of 49 people's deputies of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law № 2662-VIII (case regarding the full name of religious organizations) of December 27, 2022, № 4-r/2022 in case № 1-13/2016]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na04d710-22/conv#Text> (last accessed: 25.05.2025) (in Ukrainian).

15. Okrema dumka (chastkovo zbizhna) suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Vasylia Lemaka stosovno Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 49 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu № 2662-VIII (sprava shchodo povnoinazvy relihiinykh orhanizatsii) po spravi № 1-13/2016, provadzhennia № 4-r/2022 vid 27.12.2022. [Separate opinion (partially concurring) of Judge Vasyl Lemak of the Constitutional Court of Ukraine regarding the Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional submission of 49 People's Deputies of Ukraine on the constitutionality (constitutionality) of the Law № 2662-VIII (case regarding the full name of religious organizations) in case No. 1-13/2016, proceedings № 4-r/2022 of 27.12.2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb04d710-22/conv#Text>. (last accessed: 25.05.2025) (in Ukrainian).

16. Pravova pozytsiia Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu № 2662-VIII. [Legal position of Vasyl Stus Donetsk National University on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of Law № 2662-VIII]. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777>. (last accessed: 25.05.2025) (in Ukrainian).

17. Pravova pozytsiia Ukrainskoi Helsinskoi spilky z prav liudyny shchodo konstytutsiinosti Zakonu № 2662-VIII stosovno prava na svobodu virospovidannia. [Legal position of the Ukrainian Helsinki Human Rights Union on the constitutionality of Law № 2662-VIII, regarding the right to freedom of religion]. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777>. (last accessed: 25.05.2025) (in Ukrainian).

18. Pravova pozytsiia Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Karazina shchodo konstytutsiinosti Zakonu № 2662-VIII. [Legal position of V. N. Karazin Kharkiv National University on the constitutionality of Law № 2662-VIII]. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5777>. (last accessed: 25.05.2025) (in Ukrainian).

19. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy po spravi № K/9901/24812/19 vid 11.12.2019. [Decision of the Supreme Court of Ukraine in case № K/9901/24812/19

dated 11 December 2019]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275178> (last accessed: 27.05.2025) (in Ukrainian).

20. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy reiestratsiinyi nomer 5309 vid 26.10.2016. [Explanatory note to the draft Law of Ukraine registration number 5309 of October 26, 2016]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60346. (last accessed: 16.05.2025) (in Ukrainian).

21. Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii. [On Freedom of Conscience and Religious Organizations]: Zakon Ukrainy vid 23.04.1991 № 987-XII. Zakonodavstvo Ukrainy: bazadanykh/Verkhovna Rada Ukrainy. Data onovlennia: 04.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>. (last accessed: 16.05.2025) (in Ukrainian).

22. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovo sluzhbovtsiv ta chleniv yikh simei. [On social and legal protection of military personnel and their families]: Zakon Ukrainy vid 20.12.1991 № 2011-XII. Zakonodavstvo Ukrainy: bazadanykh/Verkhovna Rada Ukrainy. Data onovlennia: 13.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/conv#Text>. (last accessed: 16.05.2025) (in Ukrainian).

23. Pro vnesennia zminy do statti 12 Zakonu Ukrainy "Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii" shchodo nazvy relihiinykh orhanizatsii (ob'iednan), yaki vkhodiat do struktury (i e chastynoiu) relihiinoi orhanizatsii (ob'iednannia), kerivnyi tsentr (upravlinnia) yakoi znakhodytsia za mezhamy Ukrainy v derzhavi, yaka zakonom vyznana takoiu, shcho zdiisnyla viiskovu ahresiiu proty Ukrainy ta/abo tymchasovo okupuvala chastynu terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 20.12.2018 № 2662-VIII. Zakonodavstvo Ukrainy. [On amendments to Article 12 of the Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations" regarding the names of religious organizations (associations) that are part of (belong to) a religious organization (association) whose administrative center (management) is located outside Ukraine in a state that is recognized by law as having committed military aggression against Ukraine and/or temporarily occupied part of the territory of Ukraine]: bazadanykh/Verkhovna Rada Ukrainy. Data onovlennia: 20.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19/conv#Text>. (last accessed: 16.05.2025) (in Ukrainian).

24. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy po spravi № 1-13/2019 (374/19), provadzhennia № 6-r/2016 vid 08.09.2024. [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in case № 1-13/2019 (374/19), proceedings No. 6-r/2016 dated 08.09.2024]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16/print> (last accessed: 16.05.2025) (in Ukrainian).

25. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy po spravi № 1-13/2016, provadzhennia № 4-r/2022 vid 27.12.2022. [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in case № 1-13/2016, proceedings № 4-r/2022 dated 27 December 2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-22#Text>. (last accessed: 16.05.2025) (in Ukrainian).

Receive: August 27, 2025

Accepted: September 17, 2025